

F O R K Ö R N I N G ? .

Bland de biförtjänster till jordbruket, man här på trakten haft att tillgå, har forkörningen gamla anor. Dalarna har i alla tider behövt spanmålstillförsel och en ström av sådana foror har av gammalt gått mest från Västerås och Gävle. I motsatt riktning gingo foror med koppar, järn och smide från bruken, får att nu icke tala om hemslöjden. Men även mellan Dalarna och Norge var ett handelsutbyte som i början av 1800 talet synes ha varit synnerligen livligt. Till Norge kördes smide och industrivaror och i bakföra, så kallades det lass som man tog på återvägen, tobäck, sill och importvaror.

I Ekgården i Rönnsås finnes ett snidat skrin som de kalla för "Nörge-skrinö" och uppgives ha varit matskrin under forkörning till Norge, möjligtvis även inköpt där. Dit foro Gop Olof Carlsson och Juvas Per Andersson med sågblad och liar och kommo tillbaka med sill som var så god att någon liknande fick man, enligt en gammal mans utsägo, allrig smaka. En som varit till Norge med fora ett otaligt mängd gånger var gamla Gatufar.

Det berättas att en gång när ett lag forkörande leksandskarlar från Norska sidan nalkades tullen vid gränsen stoppade kamraterna så mycket tobäck på "Pransliss Oll" (Perhans Olof Olsson) att han icke kunde gå riktigt, en av tulltjänstemännen som såg honom höftade till: "Va ä där för en gubbe som icke kan gå?" men Pransliss Oll lommade dock iväg bort-över vägen åt Sverige till medan de andra trängdes omkring tullen och betalade tull för sina lass. När allt var klart begav sig laget iväg, då upptäckte tullkarlarna en häst med lass utan körkarl och ropade: "Var är körkarlen åt det lasset?" "Nog ä hänn jän!" svarade de andra och fortsatte under det att Pransliss Olls häst troget följde med, och småningom upphunno de Pransliss Oll själv med tobacken. På det viset sluppo de att betala tull både för tobacken och ett lass. Avgiften i tull var på den tiden endast några öre för varje lass.

Så blev Falun den plats därifrån varorna skulle hämtas, det var sedan "Gävölbana" kommit till. Nu kom en tid då forkörning, åtminstone här i Leksand, blev ganska allmän. Det var mycket enklare att hämta en fora i Falun än tillexempel i Västerås och bland forarlarna påträffades nu många unga pojkar ja till och med kvinnor kunde på egen hand köra fora. Vid denna tid ordnades även ångbåtstrafiken på Siljan med ändstation i Brennäs vid Insjön. Den tiden sjöfarten var öppen gick en väldig ström av foror mellan Falun och Brennäs. Andra tider kördes direkt till Siljansdalen, Norra Dalarna och Vester Dalarna. Man beräknade att en tur med fora tog tre dagar i anspråk såvida man icke slog sig på någon långtur. Första dagen for man hemifrån och till Bergsgården, andra dagen var det att begiva sig i väg i så god tid att man han fram till Falun vid den tid man började komma i ordning i afärerna där. Nu var det att höra sig för om möjligheten att få någon lämplig fora, bäst var det om man kunde få ut varorna så tidigt att man kunde få lasset i ordning och bege sig iväg för att möjligen hinna till Smedsbo eller Billingsnäs före kvällen. Mången gång hände det dock att det drog ut på tiden så att man fick övernatta i Falun. Tredje dagen kördes foran till bestämmelseorten. Med varje fora följde en forsedel med uppgift om vart foran skulle, varifrån den kom, vad den innehöll och huru mycket

körkarlen skulle få i betalning när varorna i oskadat skick överlemnades till mottagaren. Ett exempel på en forsedel:

Till N--- N--- i Leksand Sändes med Calles Olof Olsson i Leksand och Ullvi

Ett fat 10l 3/4 Kf Bränvin

Två ~~tt~~ Rågmjöl

Ett ~~st~~ Stål

Hvarför forlön vid skadfri Leverering om Två dagar betalas med Två Riksdaler Tolv Skilling Riksgäld.

Falun den 9 Juli 1850 E G Wahlin

När man for till Falun togs vanligen östra vägen, det vill säga genom Bjursås, när man for därifrån, västra vägen förbi Smedsbo och Hälgbö. "Färställö" kallades den gård där vägfarande mot en ringa avgift fingo övernatta, sådana voro: i en gård vid sjön Gopens övre ändan i Bergsgården, Smedsbo, Billingsnäs, Walsan och Hälgbö. Ett särskilt omtyckt ställe var det vid Walsan, där var det detsamma vid vilken tid på dygnet man kom och kaffe kunde man få fast det var mitt i natten. Vägarna voro den tiden allt annat än bra, värst sönderkörda voro de när de blivit uppblötta av regn. Var man ute om hösten och det blev nattfrost med is på de vattenfyllda spåren så var det inte roligt för den som på morgonen körde först, i färstugorna gingo forkörarna och väntade att någon skulle bera sig iväg och var det bara en som for voro alla de andra straxt efter.

När Perhans Elof Olsson född 1861, gänte en kamrat till honom en gång kommo till Falun föratt hämta fora fans inget annat att få änn ett par riktigt stora fat innehållande sockertoppar, som skulle till Mora, Det var otrevliga lass ty de måste hela tiden vara rädda för att de tunna fater skulle rulla åt sidan och stjäla skrindan, allt gick dock väl tills de kommo till Flyten vid Garsås där stjäloste det ena lasset och fatet och fatet rullade ner i diket, lyckligtvis kommo några dyngkörare och med förenade krafter fingo de fatet tillbaka i åkdonet. När de koero fram till Mora och berättade om äventyret sade de där: "Varför slogo ni icke sönder faten och lade topparna lösa i skrindan?" Ja det hade de kunnat göra redan i Falun men det hade haft en nackdel med sig och det var att om nätterna skydda lasset för tjuvar. En otrevlig fora hade samma käre en annan gång när han hade last av spritvaror i små förpackningar även då till Mora, när de övernattade i Garsås gästgivaregård frågade han gästgivaren om det fans någon plats där han kunde låsa in lasset, under natten, men gästgivaren ställde på ett annat vis, han ställde ett brinnande ljus i ett fönster som belyste lasset och på lasset satt hans stora hund och vaktade hela natten. Spiritvaror voro som sagt otrevliga att ha i foran, icke bara där man övernattade utan även bland kamraterna i laget och i andra lag kunde finnas de som ville ha en smaktår. En osed var att så snart man kom till en skog stanna där och gå till den som hade ett bränvinsfat borra ett litet hål på detta och genom ett hålstrå eller dylikt suga i sig av innehållet, hålet tilltötes sedan med en trästicka.

F O R K Ö R N I N G . (Fortsättning)

Det var år 1888, ett lag lecksandskarlar åro på väg till Falun med foror. En kväll nalkas de byn Öja där de tänka övernatta. I första gården nekades de kvarter, den första forkarlen vattnar hästen i brunnen, en gammal gubbe kommer fram och nekar dem att taga vatten, i andra gården blivade även nekade kvarter, när de nu ser tillbaka ser de den gamla gubben ligga raklång över brunsöppningen, de tror då att han medelst någon slags trolldom leder vattnet bort från brunnen, ty på återvägen är brunnen tom och gårdens folk stå ute på gården och skratta. Löfte om kvarter får de icke heller i någon av de övriga gårdarna. När de varit i den sista gården utan resultat stannar laget en bit bortom gården, yxorna tages fram och karlarna ställa sig som om de ämnade hugga ned en gärdesrind till bränsle åt en lågereld, den gamla gubben kommer då framspringande till dem och ropar: "Ni får kvarter, hugg inte ned gärdesgården!" De inkvartera sig nu i de närmaste gårdarna och få även taga så mycket vatten de behöva.

I Israelsgården i Ullvi brukade även kvinnorna ibland köra fora, en gång när mannen var borta funderade kvinnorna på att utan hans vetskap begiva sig till Falun efter fora. Allt gick bra, och foran kom till sin bestämelseort. Min mormor som tyckte att detta var alltför vågat frågade sedan Israelsmor: "Att ni förstår öd på tä si på skoninja å?" Då svarade Israelsmor: "Ocka du säg, int ha vi kummi ihög tä si på någon skoning int."

Nygårds Olle berättar: En gång när ett lag lecksandskarlar kommo till Falun för att hämta foror blevo de erbjudna en fora av ganska ovanligt slag, det var en trappa till det då under byggnad, eventuellt ombyggnad, varande tingshuset i Lecksand, den var helt ihopsatt och alltså mycket omfattningrik och forkarlarna som endast hade tvåhjuliga åkdon så kallade "lädningvagnar" ansågo sig icke kunna taga den. Men i Falun voro de mycket angelägna om att få iväg den och ökade därför på forlönen undan för undan, till slut åtog sig Nygårds Olle den, han fick då ett egenomligt skrymmande lass, men han tjänade bra på den vändan.

Från min barndom mins jag den tid då forkörningen ännu var igång, det kom rader av idel främmande körkarlar som ibland om vintern togo vägen uppför eller utför Juvas gata, ibland vattnade de hästerna vid brunnen utanför vår port. I regel var det vinterväg över åkrarna som vid byn Berg gick ut på isen, sträckningen över Insjön var olika beroende på väglaget, till Dimbon, Östra Insjön eller Hälgnäs.

Forkörningen hade många fördelar som malm- och kolkörning icke hade, den var tillgänglig när som helst, när det bäst passade, både vinter och sommar. Och så behövdes icke den utrustning för en längre tid som malm- och kolkörningen fodrade. Men den hade också nackdelar: visserligen började man vid denna tid att indraga rättigheterna att sälja bränvin på gästgivaregårdar och magasin ute i byarna, men i Falun kunde bränvin alltid köpas i så stort eller litet parti man ville ha.

En person, som var väl förtrogen med gamla tider, sade en gång: "Den tidsperiod då man här i trakten hade forkörning till sin huvudsakliga biförtjänst var den sämsta som någonsin varit!" Han namngav sedan några gårdar där de gnodde och körde foror tills de blevo utfattiga.

Så kom järnvägarna: i början av 1880talet Borlänge-Insjön och i slutet av 1880talet Falun-Rättvik-Mora-Orsa. Och bönderna fingo se sig om efter andra körningar ty forkörningen blev nu inskränkt till den tid, vanligen två månader på vintern, då sjöfarten mellan Insjön och Leksand var stängd och då av körare avlönade av ångbåtsbolaget. Detta fortsatte till år 1914 då Leksandsbanan öppnades.

HURU MAN TRÖSKADE FÖRR OCH NU.

1. Huru det går till att tröska med slaga.

Av historien vet man att Kristofer Polhem redan i början av 1700talet uppfann en tröskmaskin. Men därifrån och fram till den tid då man i alla gårdarna kunde begagna sig av tröskverk var det dock ett mycket långt steg. Ännu på 1860 och 70 talet brukade man tröska med slaga, icke bara här på trakten utan även på de större gårdarna nedöver åt Berslagen.

Det mäst vanliga sättet när man tröskade med slaga var, att säden sedan banden upplösts, lades i ett lagom tjockt lager på loggolvet, man började i logens ena ända och lade en rad tvärsöver med axändan på underlag, ävenledes av säd, kallad övgöl (huvudgärd), andra varvet lades ett stycke inpå det förra och så undan för undan tills hela loggolvet var fullt. Bäst var det om det var 4 personer i laget som tröskade då blev det en munter takt som mycket livade upp arbetet. Det var mycket noga med att alla som deltog kunde hålla takten, var det tre som tröskade blev takten en annan, mera haltande och även svårare att lära sig. När man tröskade fyra lät det: "Päls å tryja, päls å tryja!" eller "Frys om fotan, frys om fotan!" slagorna följde dock med tiderna något så att de till sist läto: "Kaffe doppa, kaffe doppa!" När man tröskade tre lät det: "En fättes, en fättes!" eller "Fattas en, fattas en!" Huru det lät när man tröskade två har jag icke hört någon ramsa om. Att en ensam stod och tröskade förekom allrig det var för enformigt när ingen kamrat hjälpte upp ljudet. Man stälde upp parvis, var man tre blev det en udda, såvar det att under tröskningen flytta sig i en bestämd ordning efter varandra så att alla gingo ett varv runt logen. Nu skall säden vändas "hövgöl" lägges i logens andra ände och varv för varv vändes axändan åt det hållet. Nu gör man en rund till men därunder stannar man och med slagornas skaft petas axändarna från logens sidor. Nu är skjälva tröskningen slut och skakningen börjar då sädeskornen skakas, och ruskas ur halmen som samtidigt bortföres, de flästa kornen har dock redan under tröskningen letat sig ned till golvet. Nu kommer risslingen då halmstubb och avslagna ax m. m. räfses tillhopa och föres i en rissel (stort runt såll) och sedan skakas och sållas alla kornen ur, det som blir kvar i sållet kallas risslor, det tömdes i en stillkorg och bars bort. Den urtröskade "drösen" (spanmål och angnar) ligger nu utbredd över golvet. Logen är klar för ett nytt undlag och för varje sådant som tröskas blir drösen allt större.

Man räknade huru många undlag man hann med för dagen, i detta fall som i mycket annat var det en tävlan gårdarna emellan, vem som var väst. När min morfar år 1860 byggde en ny lada planerade han en stor sådan, men moster Anna som då var en ung flicka var rädd för stora logar emedan det sedan skulle bli omöjligt att tävla med grannarna när undlagan för dagen skulle räknas. Hon påverkade därför sin far att minska på måtten, men ladan blev ändå den största i byn, en rangplats som den behöll även under några årtionden inpå det nya seklet.

Wid tröskning av havre kunde man även förfara på ett annat sätt, man lade icke sädesbanden på logen utan man reste istället upp dem med rotändan ned tätt tillsammans sedan man vikit axändan något. Vid tröskningen slog man med slagan ned ett band i taget som tröskades den

urtröskade halmen fick ligga kvar, men så snart lagret blev för tjockt på den plats där man höll sig var det att skaka och bära undan halmen. Var man bara två som skulle tröska gick det på detta sätt mycket fortare, flera än två kunde man på grund av utrymmesskäl icke vara, men när man var borta och tröskade där det var stora logar gick det mycket bra att vara tre.

2. Kastning och ränsning.

Näe en sorts säd var färdigtröskad återstod kastning och ränsning av detta parti. Var det korn eller kornbland måste detta först "tenas" detta motsvarar systemet att släppa säden genom kornaren på ett tröskverk, det vill säga slå av de långa spröten som sitta fast på kornet. Detta tillgick så att man tröskade diräkt på drösen liksom ett vanligt undlag, i stället för vändning rörde man om drösen.

Det gamla sättet var att kasta för hand, drösen skyfflades till logens ena ände och golvet rensopades. Invid dröshögen satte sig en kvinna på ett lågt säte, ett fjärdingsmått eller dylikt. I högra handen höll hon kastskoveln, de äldre av trä de nyare av järnplåt, med den tog hon av drösen och slängde iväg det till logens andra ända, de kärnfulla kornen som voro tynast kommo längst bort därnäst de slumare kornen och allra närmast angnarna som lade sig i en hög och därbortom säden i en lång driva. Renast blev säden om det blåste något motvind, (bra kastvind) sämre var det om vinden kom från andra hållet ty då ville angnarna följa med säden. När man var borta där det var stora logar kunde två kasta samtidigt, då måste den ena kasta till vänster och den andra till höger.

Säden blev icke fullständigt ren embart genom kastningen, var det fråga om brödsäd eller det som skulle vara till utsäde måste den även ränsas, då begagnade man sig av ett runt såll av trä, något mindre och med finare maskor än den förut omnämnda risseln. Man fyllde sållet till hälften med säd, skakade och sållade ordäntligt, de minsta kornen försvunno genom maskorna, ovanpå samlades ett lager av boss och halmstubb, detta avskummades och den kvarblivna rena säden tömdes i en säck som sedan bars till härbrät.

Hemgjorda kastmaskiner har dock varit i bruk långt innan något tröskverk fanns. I min tid är det endast i fäbodarna man kastat för hand.

3. Vad det är att tröska till spans.

Att ge sig bort och tröska var ett förvervsarbete som nu hör till det förgångna, men som fordomdags var rätt allmänt. Det var på de stora gårdarna i södra Dalarne och Vestmanland, i herrgårdar och prästgårdar som qvinnor, ibland även män, vanligen två eller flera i lag åtog sig att tröska säden. Betalningen därför erhöles efter det parti säd de tröskade ur. Tröskade de till var 14 tonde tunna, måste de tröska 14 tun. innan de själva fingo 1 tunna. Till var 13 tonde tunna var bättre. och med åren blev ackorden gynnsamare allt efter som andra dagspänningar stego, till var 10 onde eller 9 onde tunna vill jag minnas att de gamla sagt. Av sädeslagen är rågen lättast att tröska, därnäst havren och sämst kornet, i vilken nummerordning vetet kommer vet jag icke så noga men så mycket har jag då sett att icke hör det till de bästa sorterna när det gäller att slå ur det med slaga, men det var mera sällsynt förr i tiden. Sur säd är alltid hårdtröskad. Blir rågen väl mogen kan den rasa ur redan vid skörden och vid inkörningen blir alltid smålsäd som tröskkullorna naturligtvis icke hade någon vinst av, men icke nog med

(Fortsättning: Huru mann tröskade förr o nu.)

det, rågen kunde vara "dreftad" då varje kärve ~~slogs~~ vid inkörningen slogs mot en vägg på logen och sedan var det bara de mäst hård sittande kornen som de stackars kvinnorna fingo slå ur och få någon vinst av. Säden som de fått i betalning togo de hälst med sig hem, kunde detta icke göras såldes den på stället.

4. På tröskning i Bergslagen.

När min mor var en ung flicka var hon i sällskap med sin moster hos prosten i Sala och tröskade. Eftersom det var första gången som mor var borta från hemmet berättade hon mycket om denna resa. Utrustningen skulle vara först och främst kläder och mat, tillräckligt för hela tiden och sedan var sin slaga och slagor i reserv. Någon kastskovel behövde de icke taga med emedan de viste att säden skulle kastas på maskin.

På den tiden fanns ingen järnväg åt det hållet, det var för rätten när man höll på att bygga mellan Uppsala och Krylbo. Första biten åkte de med en "körkär" hemifrån som skulle till Falun. Där var det sedan att gå omkring i bondkvarteren och fråga forkarlarna, åt vilket håll var och en skulle. Till deras förvåning och stora glädje var det slutligen en som svarade att han skulle till Sala. Nu fingo de icke bara frakta sakerna utan även åka med på lasset. Foran bestod av en stor metalltacka som forkarlen kallade galten, det vill säga en produkt från någon maskugn som skulle ytterligare förädlas vid något bruk i Bergslagen. Färden ställdes nu genom Södra Dalarna och ^{inn i} Västmanland. Nattkvarter togo de i Avesta, där var mor i tillfälle att se och beundra stupet, det vill säga vattenfallet i älven, hon fick även se seder och bruk som icke voro vanliga i Ullvi, tillexempel en karl, där i kvarteret, som bredde smör på "vittbulla" när han åt.

Det var hos prosten i Sala som de tröskade. Säden var dels i en lada invid ladugården och dels i en annan lada ett stycke utanför staden. Nu gällde det att begagna den ljusa tiden på dygnet, stiga upp så tidigt att de kunde börja arbetet så fort det dagades och sedan gno tills det skymde på kvällen. Här som på andra ställen såg det i början klent ut med förtjänsten, men när de hållit på en tid blev det en samlad behållning ändå. En sak som borde ha varit påtänkt när de gjorde upp ackordet var att all halm skulle bindas i kärvar, att råghalmen skulle bindas var ju självklart men här skulle även vårsädeshalmen bindas och det blev ett krångligt arbetesom de fingo göra på köpet.

En dag när de voro i ladan utanför staden, hörde de att någon tog i dörren och de trodde att någon kom, men det kom ingen. På kvällen när de skulle gå hem upptäckte de att det stora hänglåset som suttit löst i dörren var stulet, Nu måste moster gå till prästgården och lå ett annat lås medan mor stannade och vaktade ladan, ty man vågade icke gå ifrån en olåst dörr när det låg urtröskad säd på logen. När moster kom till prosten och förklarade sammanhanget, sade denne: "Hur kan ni vara så oförsiktiga och låta låset sitta kvar i dörren på dagarna, jag är så arj, så arj!" "Jä änt så glad jag äll!" svarade moster. Prostinnan var dock förständig nog att icke skylla på kullorna, hon började istället jämsa sig över folk som var så ogudaktiga att de kunde stjäla ett lås. Ett annat lås utlemnades, men kullorna fingo sedan besvär med att finna ett gömställe att förvara det på om dagarna. Prosten och prostinnan kommo en dag på besök till ladan. Prostinnan som tydligen allrig varit där förut säger: "Jasså var det hälle ni var, var det hälle, inte viste jag att det var hälle!" Men

kullorna tyckte förstås att det var en klen prostinna som icke ens kunde hålla reda på sina lador.

Att de om söndagarna gingo i kyrkan behöver jag knappast säga, men de nöjde sig icke med att gå i stadens kyrka utan de togo tillfället i akt och besökte alla kyrkor i granskapet såsom Sala sockens, Norrby, Kumla och Kila. En söndag gick mor ända till kyrkan vid Sättra brun, det var längst i söder som mor någonsin varit.

På Stabergs herrgård brukade Brita moster och min moster Anna vara och tröska. I ett brev från 1866 begära de att morfar skall komma och möta dem, medförande så många säckar att det räcker till.[†] I kanyen av brevet står: "Två hästar får vi lov att ha emot oss!"

Man skulle kunna vända sig till varje gård i byn för att få veta var förfäderna varit och tröskat. Göstas mor brukade i sin ungdom vara i Svärdsjö, Nygårds mor i Vika, och så vidare.

5. Leksandskullor tröska i Mora.

Att kvinnor från Leksand varit i Mora och tröskat låter otroligt när man vet att så många ifrån Mora årligen dragit söderut på tröskning, men sant är att de båda som vi känna till från Staberg en höst voro i Mora prostgård och tröskade. Det var just då när fotogenen började komma i bruk. På STRAN DEN spred sig ett ryckte om att man i en handelsbod skaffat en hänglampa som lyste lika mycket som fyra ljus. En kväll gjorde sig moster Anna ett ärende till boden för att få se lampan.

6. Slagtröskning sjunger sin "svanesång" i Falutrakten i början av seklet.

Så sent som i början av detta sekel voro två kullor från Leksand på en gård i Falutrakten och tröskade. Men nu gälde det endast ett större parti råg. Slagorna tillgrepos för att få slagtröskad råghalm att använda vid en handelsträdgård.

7. När slagornas ljud dominerade i Leksands Noret.

I mina föräldrars barndom, det vill säga 1850- och början av 60 talet bestod Noret ännu av så gott uteslutande ~~av~~ bondgårdar, med någon liten handelsbod inredd här och var. Där Classons minne nu är, var då en herrgård som de kallade "Bärglins". På norra sidan om Norsgatan voro alla gårdarna byggda med uthusen vända mot gatan och boningshuset inne på gården. Gatufasaden var i det närmaste lika för varje gård och bestod av ett lider, en lada, ett stall med portlider och så gödselstaden och bakom denna fähuset, inkörsvägen ofta genom portlidret. På gatans södra sida hade gårdarna boningshuset intill gatan och gårdsplanen samt uthusen därbortom.

Då var det sällan som en sockenbo hade ärende till Noret på en vardag. Min mor brukade särskilt tala om en gång när hon som ung flicka gick genom Noret en vardag före Julen, då var det riktigt "gäputt" att gå gatan fram, man höll som bäst på med tröskningen, "lissdöra" stod öppen ivarje lada och folk överallt som icke bara ville beggla och se på den som kom gående, utan även häva ur sig ett och annat glåpord, hållst när det som nu kom en ung flicka. När hon var i trakten av majstången kunde hon samtidigt höra det rapplande ljudet av slagorna från nästan alla gårdarna i den tätt sammanpackade byn.

[†] De beräknade att sluta den 14 december på kvällen.

Fortsättning; Hur man tröskade förr och nu.

"Släguljudö" dör bort även i Leksandsbyarna.

8. Rommbäcken.

När Gop Matts Olsson i Hälla byggde ett tröskverk vid Rommbäcken, kom han icke överens med kvarnägarna om vattenflödet, ty de som ännu valde på fotviskorna, ville fortfarande följa en gammal regel att endast släppa vatten vissa dagar i veckan och då istället rikligt, men tröskverket fodrade vatten varje dag fast icke så mycket i taget. Snart blev dock tröskverket ensamt om vattnet ty de små kvarnarna övergavs nu undan för undan. Tröskverket var efter tidens förhållanden en mycket bra tillställning, bygt i två våningar, tröskverket över och kasten under. Det stora vattenhjulet som drog det hela var i ett sjul vid sidan, för utlastning av halmen var en särskilt bra anordning och så fans det lador för inläggning av otröskad säd. Men man ville dock helst köra säden direkt från åkern och tröska. Ofta uppstod en allt för stor rusning så att många måste först köra hem säden och sedan lasta ut den igen och köra den till tröskverket. Så gott som alla gårdarna i Romma och Hälla samt många även från Ullvi tröskade nu sin säd där.

9. Hemgjorda och köpta verk för både manuell dragning och körning.

Innan Gop Matts Olsson byggde förvattenkraft vid bäcken hade han sysslat med ett tröskverk vid gården som drogs med hästvandring. Hemgjorda tröskverk som drogos av likaledes hemgjorda körvandringar byggdes vid denna tid i ett par gårdar i Rönnäs och slutligen ett sådant hos Kalles Erik Andersson i Ullvi. ~~Här~~ Här och var slog sig några tillsammans och köpte små stifttröskverk som drogos av 4 eller 6 man. Bättre fart på dessa verk fingo de som till dem köpte en liggande körvandring så att de kunde dragas av två hästar. Dessa verk skakade icke halmen och kastade och ränste icke säden, alltså icke så fulländade som det vid Rommbäcken, där man fick ta mot halmen skakad och säden kastad.

10. Kastmaskinen.

Bland det allra första i maskinväg var kastmaskinerna. De voro hemgjorda, mer eller mindre klumpiga, de som icke själva skaffade en lånade av grannar. De mest fulländade av dem voro de som köptes från Valla i Södermanland. De moderna tröskverken gjorde slutligen dessa maskiner överflödiga.

11. "Gältmaskin" kommer.

År 1894 var ett bemärkelseår, då var det första gången som bönderna i dessa byar använde ångan i sin tjänst. Det året inköpte Klockar Anders Andersson i Hälla ett tröskverk som drogs av en redan då gammal lokomobil. (Lokomobil är en ångmaskin på hjul som vid flyttning köres med hästar.) Jag mins så väl den kvällen på höstsidan då ett rykte spred sig bland pojkarna i Ullvi att karlar både från Hälla och Ullvi farit åstad för att hämta en ångmaskin som skulle tröska. Vi stodo vid majstängen och väntade, jodå, de kommo snart. Två hästar i par drogo lokomobilen och efter kommo de med själva tröskverket samt ett par kärror lastade med tillbehör. Det som mest imponerade på oss var att den var så likt ett lokomotiv. Vi pojkar sällade oss nu till tåget och bildade en rad efter och när de körde uppför Hällbackarna ökades raden ytterligare, inne på gården var nästan hela Hällbyn samlad. Just när lokomobilen kördes genom grinden fick den sitt dop i det att en ung flicka utropade: "Är Gältmaskin dödär?" Varpå en karl bekräftade: "Ja ä Gältmaskin diär!" Namnet fick den sedan behålla under hela den tid av nära två årtionden

som hans livslängd varade. Far i gården höll nu en liten föreläsning varvid han påpekade att en lokomobil hade sitt maskineri ovanpå ångpannantill skillnad från ett lokomotiv som hade maskineriet under den samma. En ändå större skillnad var ju att Gältmaskin icke utan hjälp kunde flytta sig från stället, det nämde han inget om men vi förstodo dät ändå. Men en grannkvinna tvivlade på alltsammans och menade att det nog kommer att gå likadant med detta som det gick för några år sedan då de i gården köpte en symaskin: pojkarna voro så mekaniskt inträsserade att de plockade sönder maskinen och satte slutligen inn ett litet sågblad istället för nålen. Efter några dagar fingo vi se huru Gältmaskin kunde tröska. En sak som vi pojkar tyckte var ändå mera storartat var, att den kunde skrika och ge signaler, den skrek grant som ett järnvägståg, av det dussintal ångbåtar som då gingo på älven var det endast Prins August och den lilla Färdig som skreko gnant, de övriga skreko grovt som en ångbåt skall skrika. Nu var det så att verkets förra ägare Bond Olle från Övermo, hade brukat vara i Rättvik och tröska och nu ville även den nya ägaren behålla kunderna där och nu gällde det att hinna dit i rätt tid. Hälla- och Rommabönderna blevo dock fortfarande trogna vid bäcken. Men i Ullvi och en del gårdar i Tibble skulle man nu tröska efter det nya sättet. Brådskan var stor, man tog en gård på dagen och en på natten. Det blev ett väsen och ett kriadande, värst i de gårdarna där man skulle tröska om natten. Tröskverket var bristfälligt det skakade icke halmen ordentligt, denna brist avhjälpes därmed att ägarens moder medföljde verket ända till Rättvik och i varje gård stod hon bakom och skakade halm. Ett modärnare verk anskaffades senare. Lokomobilens var tung att flytta och för att den sedan skulle stå stadigt måste man gräva gropar för hjulen. Dessutom var det stor risk för elden. När det var färdigt i en gård var det att släcka fyren och vid framkomsten till nästa gård elda på igen för att få upp ångan på nytt.

12. Fotogenmotorer och elektriska motorer.

Det var Bolinders fotogenmotorer som undanträngde lokomobilens, de voro lämpligare och lättare att flytta. Omkring 1910 inköpte Snarv Olof Andersson en sådan gänte ett Mungtälls tröskverk. Fotogenmotorernas period blev dock gämförelsevis kort, redan 1921 voro de elektriska ledningarna klara för motordrift. Nu bildades Ullvi - Romma Jordbrukareförening som anskaffade^{er} tröskverk, såväl detta som ett nytt vid Rommabäcken och Snarv Olof Anderssons verk drogos nu av elmotorer.

Snarv Emil Olsson körde en tid tröskverket med en bandtraktor, denna fick vid flyttning dra verket efter sig för att sedan vid själva tröskningen sätta fart på det hela.

Med Gältmaskin följde en potatiskvarn där man rev sönder potatis för framställning av potatismjöl. Till de nyare verken tillkom med åren halmhackare, halmfläkt och bossfläkt.

13. Skördetröskan.

I detta sammanhang är det för tidigt att yttra sig om skördetröska, en sådan har dock i år blivit inköpt i Häradsbygden, för att i höst tagas i bruk. 1952 blir alltså bemarkelseåret.

Det var icke i alla gårdarna man kastade slagorna så snart ett tröskverk uppenbarade sig. Många höllo länge fast vid gamla sättet. Slagtröskad råghalm ansågs så värdefull att man tröskade rågen eller en del av den med slaga fast man tog hem verket för den övriga säden.

Mera om tröskning.

14. Väderqvarnar.

Av gamla tryckta beskrivningar vet man att det funnits en vadmalsstamp, driven av vattenkraft, på Ullvisheden. I någon annan beskrivning omnämnes en väderkvarn på Kårbacka, naturligtvis för malning av säd. Men i Dimgården i Rönnäs drev man ett tröskverk med en väderkvarn. Den vanliga sortens väderkvarnar kunna ställas in efter vindriktningen, de mindre genom att vrida hela kvarnen, och så en större sort där man vred bara taket och vingarna, samt de modärnare vindturbinerna som med hjälp av den stora stjärten själva ställde in sig. I Dimgården voro de stora vingarna fästade direkt vid ladans ena gavel, alltså icke vridbart, därför kunde de gå endast när det blåste från ett håll, ungefär nordväst. Oljans Per Johansson som var född där i gården berättade om hur det gick att tröska: det skulle ha gått rätt så bra om bara vinden velat blåsa jämt men det gjorde den allrig, när det kom en väldig pust gick tröskverket med en rasande fart så att knapast någon tordes stå i närheten, för att i nästa ögonblick sakta av så att man knapast kunde tröska för det. Detta byggdes vid ungefär samma tid som man i en del andra gårdar i Rönnäs sysslade med häägorda tröskverk med körvandring, men ännu några år inpå 1900-talet kunde man se vingarna om man någon gång hade sina vägar förbi gården.

I en nybygd bondgård vid Handtverkaregatan i Noret uppsattes en vindturbin, jag tror att det var år 1894. Den skulle driva tröskverk, gröpkvarn m. m. Sedan den i ett drygt tiotal år satt sin prägel på denna trakt flyttades den till Plintsberg.

En något mindre vindturbin uppsatte Bäck Daniel Danielsson i sitt nybygda hus invid den då nya Häradsbyggdets station. Men den skulle pumpa upp vatten och hade således ingenting med tröskning att göra.

15-tonde Kapitlet. Gältmaskin i Rättvik.

Anders Tillberg som var född i Ullvi, gift till Tibble och slutligen bosatt i Noret, medföljde en tid Gältmaskin som maskinkarl och var då även med till Rättvik, därifrån denna historia är hämtad.

Tröskningen i en gård var avslutad, två eller tre kullor komma ut ur ladan och ställa sig att betrakta och beundra lokomobilerna som i och för tröskverkets renkörning ännu är i full gång. Tillberg som märker att kullorna ställt sig prisiss mitt i skottlinjen för ångans utsläpning, passar på och öppnar kranen, en väldig pust av fräsande het ånga omgiver plötsligt kullorna. Förest blir det skrik och jämmer, men de repa sig snart och en av kullorna utbrister: "Ocka va'n sö vädörstinn äll!"